Op weg naar een duurzaam archeologisch-historisch landschap in 2015?

Vossiuspers UvA is een imprint van Amsterdam University Press.
Deze uitgave is totstandgekomen onder auspiciën van de Universiteit van Amsterdam.

Omslag: Colorscan, Voorhout
Opmaak: JAPES, Amsterdam
Foto omslag: Carmen Freudenthal, Amsterdam

ISBN 90 5629 307 9
© Vossiuspers UvA, Amsterdam, 2003

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j.o. het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Op weg naar een duurzaam archeologisch-historisch landschap in 2015?

Rede

In verkorte vorm uitgesproken
bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Archeologische monumentenzorg, landschap en erfgoed
aan de Universiteit van Amsterdam
op vrijdag 17 oktober 2003

door

J.H.F. Bloemers

Vossiuspers UvA

Mijnheer de Rector Magnificus,
Dames en heren,

De titel van mijn inaugurele rede luidt 'Op weg naar een duurzaam archeologisch-historisch landschap in 2015?' Hij sluit aan op de titel van het congres dat de stichting R.A.A.P. op 1 maart 1990 ter gelegenheid van haar vijfjarig bestaan te Ede organiseerde: 'Cultuurhistorie en milieu in 2015. Op weg naar een landschap zonder verleden?'[1] Dat verjaardagsfeestje had nadrukkelijk het doel maatschappelijk draagvlak te verwerven voor de visie van R.A.A.P. op een behoudsgerichte preventieve en non-destructieve archeologische monumentenzorg, zoals die later in de Conventie van Valletta en de Beleidsnota Belvedere is verwoord.[2] Het congres werd geopend door Hedy d'Ancona, Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, die in 1992 de Conventie van Valletta voor Nederland zou ondertekenen.

Veel van wat op dat congres werd besproken en als ambitie door mij in de conclusies van het congresverslag namens de deelnemers werd opgeschreven onder de titel 'Naar een nationaal archeologisch beleidsplan voor een landschap met een verleden in 2015?' is nu, anno 2003, deel van het vigerende beleid. Een van de conclusies van toen luidde: 'Het doel van een cultuurhistorisch beleid moet dan ook zijn cultuurhistorische waarden *duurzaam* te behouden om de kans het onvermoede te kunnen weten niet te verspelen.'[3] Vandaag wil ik met u om een aantal redenen nader aandacht besteden aan de begrippen 'duurzaamheid' en 'duurzame ontwikkeling' en kijken waar we sinds 1990 gekomen zijn. Ik heb juist nu die begrippen gekozen, omdat zij, naast hun herkenbaarheid door de algemene actualiteit voor de relatie milieu-samenleving-economie,[4] in mijn ogen dé existentiële conditie bij uitstek zijn voor de toekomst van de cultuurhistorische waarden in onze omgeving. Immers, de voorraad ervan is begrensd, de genese ervan een langdurig proces, de kennis van ons verleden ervan afhankelijk en het aangezicht van onze omgeving wordt er sterk door bepaald. Het is bij uitstek ook het domein van de monumentenzorg die in En-

gelstalige landen naar analogie van het begrip *environmental resources* vaak zo passend als *cultural resource* wordt aangeduid. En tenslotte is er vanuit het perspectief van de monumentenzorg in ons land opvallend weinig aandacht voor dit concept. English Heritage daarentegen heeft dit thema reeds in 1996 uitgewerkt.[5]

R.A.A.P., RAAP en de AMW: preventie en instandhouding ten behoeve van een duurzaam archeologisch-historisch landschap

Minister Hedy d'Ancona opende op 1 maart 1990 het congres van R.A.A.P. – toen nog met puntjes en voluit de Stichting Regionaal Archeologisch ArchiveringsProject – en kondigde de oprichting van de Archeologische Monumentenwacht (AMW) aan. Beide organisaties representeren respectievelijk het begin en het einde van de archeologische monumentenzorgcyclus. RAAP is gespecialiseerd in een preventieve benadering van het archeologisch-historisch landschap en gericht op vroegtijdige informatieverwerving voor de ruimtelijke planvorming. Zij probeert, geheel in de geest van 'Malta', het probleem van de bedreiging van het bodemarchief bij de bron aan te pakken. RAAP voert daartoe non-destructieve inventarisaties, verkenningen, monitoring en advisering uit en vervaardigt verwachtingskaarten, beeldkwaliteitsplannen, cultuurhistorische effectrapportages en nog heel veel meer. De Archeologische Monumentenwacht Nederland richt zich op de instandhouding van archeologische en historisch-geografische objecten in het landschap die bescherming genieten.[6] Hij doet dat door deze te beschrijven, te inspecteren en, in opdracht van en in samenwerking met terreinbeheerders, door middel van adviezen en werkzaamheden te onderhouden. RAAP en AMW dragen zo ieder op eigen wijze daadwerkelijk bij aan de duurzaamheid van het archeologisch-historisch landschap.

De archeologische monumentenzorg en de voor de uitvoering daarvan verantwoordelijke Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek vielen in 1990 nog onder het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. R.A.A.P. was nog maar een stichting van beperkte omvang die ten nauwste verbonden was met het toenmalige Albert Egges van Giffen Instituut voor Pre- en Protohistorie. Anno 2003 valt de ROB onder de Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen en de Stichting RAAP – nu zonder puntjes – is een zelfstandige holding met een florerende BV RAAP Ar-

cheologisch Adviesbureau, die geheel losstaat van het huidige Amsterdamse Archeologische Centrum. Dat het met RAAP zo ver kon komen, is te danken aan de medewerkers van RAAP, maar ook aan het Gewestelijk Arbeidsbureau Amsterdam, de ROB en niet het minst aan de Universiteit van Amsterdam. Zonder enige overdrijving zeg ik dat zonder de Universiteit van Amsterdam RAAP met en zonder puntjes niet had bestaan!
De Archeologische Monumentenwacht was het geesteskind van Jop Andrea dat werkelijkheid werd dankzij het Prins Bernhard Fonds. Jop, die inspirerende medewerker uit de opbouwjaren van RAAP, is niet meer, maar de AMW doet wat Jop ervan verwachtte en houdt zijn herinnering in ere.

Ik zal mijn betoog beginnen met een definitie van het begrip 'cultuurhistorisch' c.q. 'archeologisch-historisch landschap' en de onderwerpen 'duurzaamheid' en 'duurzame ontwikkeling', na een korte schets van de relatie met de actuele ruimtelijke ontwikkelingen, uitvoeriger behandelen. Dat zal ik doen door de algemene definitie vanuit het perspectief van de archeologisch-historische monumentenzorg uit te werken in fysieke, conceptuele, methodologische en disciplinaire duurzaamheid. Voorzover de ruimte dit toelaat, zal ik deze aspecten illustreren aan de hand van actueel archeologisch-historisch beleid en van onderzoek in het kader van het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' (NWO-BBO).

Het archeologisch-historisch landschap

De eenvoudigste definitie van het begrip 'landschap' staat in artikel 1 van de European Landscape Convention die de Raad van Europa in 2000 vaststelde. Zij luidt in het Engels: 'Landscape means an area, as percieved by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors.' De definitie doet recht aan de relatie tussen mens en milieu. Essentieel is verder dat artikel 2 van deze conventie aangeeft dat de definitie niet alleen betrekking heeft op landschappen van bijzondere betekenis, maar ook op 'everyday or degraded landscapes'. Deze toelichting wordt door experts van de Raad van Europa gekenschetst als uiting van een gedemocratiseerde en sociale visie op het landschap. Zij verschilt daarin van de definitie van de Wereld Erfgoed Conventie, die vanuit een meer elitair

perspectief de aandacht richt op 'cultural and natural sites of outstanding universal value'.[7] Voor onze actuele problematiek is niet zozeer het verschillende gebruik van de begrippen *landscape* en *site* van belang, want de Wereld Erfgoed Lijst kent vele cultuurhistorische landschappen. Belangrijker is de insluiting van alledaagse en zelfs aangetaste landschappen, omdat dit in principe de landschappen van iedereen en in elk land betreft en deze daarmee tot object van waarde en verantwoordelijkheid voor elk lid van een samenleving bestempelt. Dat maakt immers duidelijk waar het maatschappelijk draagvlak voor duurzame ontwikkeling moet worden gezocht, namelijk aan de basis van de samenleving, en hoe *local knowledge* kan worden gewaardeerd.

Met het begrip 'archeologisch-historisch landschap' bedoel ik het landschap van cultuur en natuur in zijn geheel – de eerste te onderscheiden naar archeologische, historisch-geografische en historisch-(steden)bouwkundige waarden, de tweede naar biotische en abiotische waarden. De aanduiding 'archeologisch-historisch' is vooral van chronologische aard; het archeologische sluit per definitie en herkenbaar ook de waarden en landschappen uit de schriftloze en schriftarme perioden in, het historische die uit jongere perioden tot en met de nieuwste tijd.

De nationale ruimtelijke ontwikkeling en het archeologisch-historisch landschap

De Rijksoverheid heeft gedurende de afgelopen 40 jaar, met tussenpozen van acht tot veertien jaar, haar visie op de inrichting van de ruimte in Nederland uiteengezet in opeenvolgende nota's over de ruimtelijke ordening. Het gebruik van de ruimte voor de uiteenlopende behoeften van de samenleving staat daarbij centraal en de schaarste aan dit kostbare goed dwingt tot combinatie van functies. Het is een mijlpaal in deze reeks van ruimtelijke nota's dat in de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening (Vijno) de cultuurhistorische waarden als een van de zeven dimensies of criteria van de kwaliteit van deze ruimte zijn benoemd.[8] De basis daarvoor is in 1999 gelegd met de aanvaarding door het parlement van de Nota Belvedere, waarin het concept 'behoud door ontwikkeling' wordt geïntroduceerd voor het behoud en de versterking van de cultuurhistorische kwaliteit van de omgeving. Om dat te kunnen realiseren, dient aan twee voorwaarden te worden voldaan. Allereerst zullen de archeologische, historisch-geografische en historisch-(steden)bouwkundige waar-

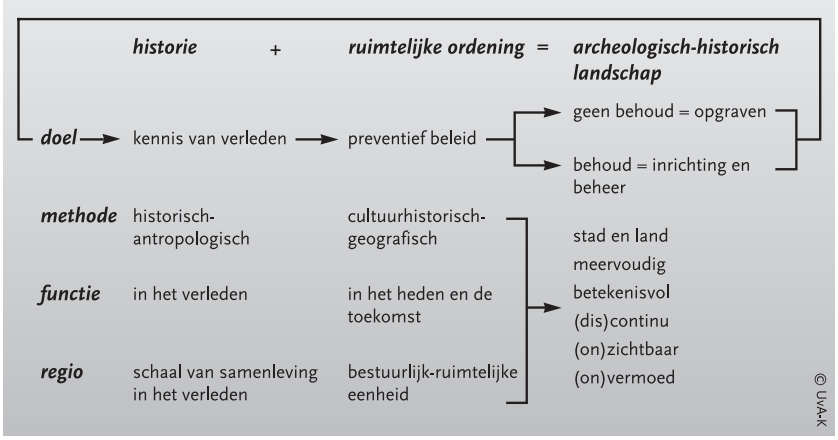

Fig. 1 Duurzaam behoud van het archeologisch-historisch landschap kan worden bereikt door een cyclisch proces gericht op kennisverwerving, preventieve planning, het treffen van behoudsmaatregelen en terugkoppeling naar de doelstelling. Dat archeologisch-historisch landschap omvat stad en land en is meervoudig, betekenisvol, (dis)continu, (on)zichtbaar en (on)vermoed. De regio is het schaalniveau bij uitstek voor de duurzame integratie van cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling.

den in hun historische en ruimtelijke samenhang moeten worden beoordeeld en, niet zoals meestal tot nu toe, als gescheiden categorieën; dat is de opgave van de 'interne integratie'. In de tweede plaats moet er tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling een betekenisvolle relatie worden gelegd die verder reikt dan de formele afhandeling van dit aspect; we noemen dat de 'externe integratie'.[9]

Deze twee opgaven zijn niet eenvoudig te verwezenlijken, omdat integratie staat en valt met de bereidheid en het vermogen over de grenzen van de eigen discipline met andere disciplines samen te werken. Recente literatuur over interdisciplinair onderzoek en beleid en de beperkingen of mislukkingen daarvan op bijvoorbeeld het gebied van het milieu leert dat toepassing van integrerende concepten een essentiële voorwaarde is om een brug te slaan tussen verschillende disciplines.[10] Het interessante is dan ook dat de twee laatste ruimtelijke nota's gebruikmaken van concepten die de integratie van de cultuurhistorie in de ruimtelijke ontwikkeling ondersteunen. In de Vierde Nota over de ruimtelijke ordening zijn dynamiek en kwaliteit sleutelbegrippen,[11] in de Vijfde Nota is het de lagenbenadering.[12] Dynamiek als

kenmerk van ontwikkeling sluit nauw aan bij het centrale archeologisch-historische thema van sociaal-culturele evolutie. Bij het kwaliteitsconcept worden de gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde onderscheiden die respectievelijk gaan over de functie, de betekenis en de duurzaamheid. In archeologisch-theoretische termen zijn de eerste twee begrippen ons in samenhang met ontwikkeling zeer vertrouwd: de aandacht voor functie kunnen wij verbinden met de processuele archeologie en die voor de betekenisgeving met de contextuele. Duurzaamheid sluit nauw aan bij een traditioneel thema van de cultuurhistorische benadering van de archeologie: continuïteit en discontinuïteit. Maar in de context van duurzaamheid als voorraad en schaarste vat ik het begrip daarnaast vooral op als het thema bij uitstek van een op de zorg voor het archeologisch-historisch cultuurlandschap gerichte archeologie. De lagenbenadering uit de Vijno met zijn onderscheid tussen ondergrond, netwerken van lijnen en punten, en occupatie verwijst expliciet naar de cultuurhistorische waarden als neerslag van ruimtelijke dynamiek. Deze benadering vertoont overeenkomsten met die van Braudel, diens lagen van de historische werkelijkheid en de verschillende snelheden van de ontwikkelingen.[13] Alle genoemde concepten bieden dus in principe aanknopingspunten met de cultuurhistorische disciplines. Het is nu aan de archeologen en hun vakgenoten in de historische geografie en de historische (steden)bouwkunde deze concepten zodanig uit te werken dat de daarmee geboden kans op 'behoud van cultuurhistorische waarden door ontwikkeling' door middel van integratie in de ruimtelijke ontwikkeling wordt benut.

Duurzaamheid en duurzame ontwikkeling van het archeologisch-historisch landschap

Zoals ik in de inleiding reeds heb aangekondigd, wil ik als voorbeeld het concept van 'duurzaamheid' c.q. 'duurzame ontwikkeling' nader uitwerken. In navolging van de niet zo lang geleden overleden milieufilosoof Achterberg kan het begrip 'duurzaamheid' worden omschreven 'als activiteiten, processen of structuren die voor onbepaalde tijd moeten kunnen doorgaan of voortbestaan'.[14] Het begrip wordt tegenwoordig vooral in verband gebracht met het rapport van de Commissie Brundtland, de World Commission on Environment and Development, uit 1987 getiteld 'Our Common Future' en de World Summit on Sustainable Development in Johannesburg in 2002.[15] Maar het begrip gaat terug op opvattingen in het Duits-

land aan het begin van de achttiende eeuw over duurzame bosbouw en houtvoorziening ten behoeve van onder meer mijn- en scheepsbouw.[16] Een zinvol gebruik van het begrip vooronderstelt in de ogen van Achterberg dat er, impliciet of expliciet, vier belangrijke vragen zijn beantwoord:

- Wat is er zo waardevol dat het duurzaam kan zijn?
- Met het oog op wie of wat wordt de duurzaamheid van dat waardevolle nagestreefd?
- Hoe wordt duurzaamheid nagestreefd?
- Wat is het criterium voor duurzaamheid, zodat de vraag kan worden beantwoord wanneer een toestand van duurzaamheid is bereikt?

Achterbergs toelichting op deze vragen vat ik samen voorzover zij van algemene betekenis zijn en pas ik aan voorzover dit voor cultuurhistorische duurzaamheid specifiek noodzakelijk is.

Cultuurhistorische waarden zijn in principe zo waardevol dat duurzaam behoud en beheer noodzakelijk is. Zij zijn dat, omdat zij een kwaliteits- en identiteitsbepalend aspect zijn van onze fysieke en sociale omgeving. Dat geldt niet zonder meer voor alle waarden, maar minstens wel voor datgene wat impliciet, bijvoorbeeld via historische of natuurlijke gebeurtenissen, of expliciet, bijvoorbeeld via een gelegitimeerde procedure, het feitelijke proces van waardering en selectie heeft doorlopen. Zij zijn bovendien niet reproduceerbaar zonder de authenticiteit geweld aan te doen. Duurzaam behoud en beheer worden nagestreefd – en hier is Achterberg aan het woord – vanuit het beginsel van rechtvaardigheid tegenover leden van een tegenwoordige samenleving en tegenover toekomstige generaties die allen aanspraak kunnen maken op cultuurhistorie. Ik voeg hieraan toe dat bij cultuurhistorische duurzaamheid die rechtvaardigheid nadrukkelijk ook geldt tegenover generaties uit het verleden, juist omdat het gaat om de neerslag van menselijk denken en handelen.[17] Het Belvedere-programma en zijn doorwerking in de Vijno is een manier om de duurzaamheid van cultuurhistorische waarden in Nederland na te streven. Het criterium van duurzaamheid is nog niet gedefinieerd, maar de 'Archeologiebalans' die de ROB in 2002 heeft uitgebracht, en waarin onder meer het thema 'voorraad' wordt behandeld, zou het begin kunnen blijken te zijn van het denk- en uitvoeringsproces daarover.[18]

Hierna doe ik een poging het concept van duurzaamheid voor de archeologisch-historische waarden verder uit te werken om zicht te krijgen op het potentieel voor

de verwezenlijking van de Malta- en Belvedere-opgave. Dat kan niet meer dan een verkenning zijn, al gaat die gepaard met stappen die nu reeds ten dele gezet worden. Tijdens deze verkenning passeren wij de vraag naar de archeologisch-historische definitie van duurzaamheid, de fysieke verschijning en duurzaamheid van de archeologisch-historische waarden en de inhoudelijke, methodologische en disciplinaire vormen van duurzaamheid.

Omschrijving van duurzaamheid vanuit het perspectief van de archeologisch-historische monumentenzorg

Archeologisch-historische duurzaamheid gaat over de structuur, de fysieke verschijning en de conditie van de archeologisch-historische waarden in hun landschappelijke context, in ons geval vooral in onze omgeving; duurzame ontwikkeling van archeologisch-historische waarden en landschappen gaat over het proces van de omgang en het handelen in de zin van kennis, gebruik, beleving en beleid door mensen, waarbij de relatie met natuurlijke biotische en abiotische omgevingsfactoren niet uit het oog kan worden verloren. In deze omschrijving zijn deze waarden in de eerste plaats zelf het object van duurzaamheid en duurzame ontwikkeling, in de tweede plaats zijn zij een bron van kennis voor hun eigen al dan niet duurzame ontwikkeling in het verleden en de betekenis daarvan voor hedendaagse en toekomstige duurzaamheid. Dat is dus een wezenlijk andere invalshoek dan die waarbij die waarden als bron van kennis worden benut om aan actuele duurzaamheidsproblemen, van bijvoorbeeld klimaat, natuur en grondstoffenexploitatie, een historisch langetermijnperspectief toe te voegen.[19]

Duurzaamheid wordt gerealiseerd door de combinatie van factoren: kennis van het object, conceptualisering, methodologie en samenwerking in een disciplineoverschrijdende *community of practice*. Duurzaamheid als doel staat en valt met duurzaamheid in beleid dat zowel behoud door behoud, dat wil zeggen handhaving van de status quo van een object of site, nastreeft als behoud door ontwikkeling. De attitude die verbonden is met duurzaamheid en duurzame ontwikkeling is die van het rentmeesterschap: het besef dat cultuurhistorie een collectief goed is, waarvan het beheer tijdelijk aan de hedendaagse gemeenschap is toevertrouwd. Dat is wel een rentmeesterschap dat stoelt op actief en vooruitziend handelen, dat gebruik wil maken van de mogelijkheden van aanpassing door ontwikkeling van kennis, technolo-

gie en gedrag, en niet uitsluitend beoogt de status quo te handhaven of de ontwikkeling in te perken.[20]

Fysieke duurzaamheid: de morfologie en conditie van archeologisch-historische waarden

De kern van duurzaamheid betreft de fysieke verschijning van de archeologisch-historische waarden in kwantitatieve zin en hun conditie, dat wil zeggen fysieke kwaliteit. De al eerder genoemde *Archeologiebalans 2002* van het Nederlandse archeologische erfgoed biedt daarvoor een uitstekend vertrekpunt, al is de balans nadrukkelijk als nul-versie gepresenteerd. Als document dat een strategische lijn uitzet voor het meten en verantwoorden van de effectiviteit van het archeologische beleid in de zin van de Conventie van Valletta en de Nota Belvedere is het belang niet te onderschatten. In de *Archeologiebalans 2002* is voor het eerst geïnventariseerd wat er in de bodem zit of te verwachten is, en wat in archieven, depots en verzamelingen is opgeslagen.[21] Het begrip is recentelijk nader omschreven in het op de archeologische monumentenzorg gerichte ROB-onderzoek dat is opgenomen in het deelprogramma 1, getiteld 'Voorraad Archeologie: naar een representatief monumentenbestand'.[22] De opstellers van dit programma vragen zich vanzelfsprekend af 'hoe een representatief bestand er uit zou moeten zien en hoe dat te verwezenlijken is'.[23] De gebruikelijke waarderings- en selectiecriteria van beleving, fysieke staat en intrinsieke waarde en de op stapel staande Nationale Onderzoeksagenda Archeologie zullen bij de uitvoering als toetsingskaders worden gehanteerd. Een ander deelprogramma (3) 'Naar een effectief instandhoudingsbeleid' voorziet in de verwerving van specifieke informatie over de fysieke kwaliteit van de archeologische waarden.[24] Ik voorzie dat wij met de realisatie van de onderzoeksdoelen van deze programma's geconfronteerd zullen worden met minstens een viertal vragen van meer fundamentele aard rond de 'voorraad':

- Waar ligt de onder- en bovengrens van een verantwoord representatief bestand en is dit een statische of een dynamische grenswaarde?
- Hoe meten en waarderen wij de omvang van de voorraad? Naar vindplaatsen, ensembles, landschappen of nog anders?
- Hoe gaan wij op gelegitimeerde wijze om met de dynamiek en de samenstelling binnen de voorraad waaruit bestanden worden afgevoerd en waaraan andere worden toegevoegd? Kan er sprake zijn van uitwisselbaarheid, compensatie of reductie?

- En als wij het allemaal nog niet zo precies weten wat we hebben en kunnen verwachten, gokken wij er dan, net zoals met het klimaat en het milieu, maar voorlopig op dat de 'grenzen van de groei' nog niet zijn bereikt? Of hanteren we het zogenaamde 'voorzorgbeginsel' zoals dat door de Raad van Europa voor omgeving en milieu met inbegrip van het cultuurhistorisch erfgoed is voorgesteld?[25]

De vragen bedenken is niet hetzelfde als ze beantwoorden en ik acht mij daartoe nu amper in staat. Maar het kan wel helpen te bezien hoe anderen, en vooral de omgevingsdisciplines, met vergelijkbare problemen omgaan. Immers, het gaat over een van de vier vragen van de milieufilosoof Achterberg: wat is het criterium voor duurzaamheid en wanneer is een toestand van duurzaamheid bereikt?

Interessant is in dit verband de studie van Zwanikken over 'ruimte als voorraad', waarin drie dimensies omtrent de metafoor 'ruimte als voorraad' – 'geen verspilling van ruimte', 'van ruimtegebrek naar ruimtegebruik' en 'terug naar de ruimte' – worden geanalyseerd en kritisch beoordeeld. Duidelijk wordt gemaakt dat 'er problemen zijn met het helder en eenduidig kwantitatief en kwalitatief afbakenen van de voorraad ruimte'. Dat wil onder meer zeggen dat het onderliggende begrip 'schaarste' niet is geoperationaliseerd, en Zwanikken vraagt zich dan ook af of dit ooit zal lukken. Hij veronderstelt dat de percepties van 'voorraad' uiteenlopende sociale constructies zijn die samenhangen met vier cultuurtypen – fatalisme, hiërarchie, individualisme en moralisme – en hun wereldbeelden of natuurvisies.[26]

In navolging van de milieusector heeft English Heritage al in 1996 in een brochure over duurzame ontwikkeling geopperd cultuurhistorische waarden te onderscheiden in 'critical, constant and tradable'-waarden, dat wil zeggen waarden die respectievelijk ten koste van alles behouden moeten blijven, die binnen bepaalde marges mogen worden veranderd of aangetast en die als 'ruilobject' kunnen dienen.[27] Ook het voorzorgbeginsel wordt genoemd, dat behelst dat wetenschappelijke onzekerheid niet als reden kan dienen om voorzorgsmaatregelen uit te stellen, wanneer ernstige of onomkeerbare (milieu)schade dreigt.

Conceptuele duurzaamheid: de biografie van het landschap

Het bereiken van duurzaamheid van archeologisch-historische waarden zal een langdurig en voortdurend proces zijn, dat dan ook gedragen moeten worden door een concept of een metafoor dat zo krachtig en tegelijkertijd open is dat het mis-

schien wel decennialang als leidend en bindend element kan fungeren. In de ruimtelijke ordening is dat een aanvaarde benadering, waarvan het begrip 'Groene Hart' een fraai voorbeeld is. Al dateert het uit de vroege twintigste eeuw, ook nu nog speelt het een beeldbepalende rol als *Leitbild* in het ruimtelijke debat over de Randstad en de Deltametropool. Het concept van de 'biografie van het landschap' komt daarvoor serieus in aanmerking, omdat het een beeldende metafoor is die recht doet aan dynamiek en perceptie van het landschap en tevens het vermogen heeft de cultuurhistorische waarden als geheel op betekenisvolle wijze met elkaar te verbinden en te integreren in de ruimtelijke ontwikkeling.

In de bundel over de conceptuele grondslagen van het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' (NWO/BBO) is de 'biografie van het landschap' nader uitgewerkt als bindend inhoudelijk concept voor het programma en de Malta- en Belvedere-opgave van interne en externe integratie.[28] Zonder te veel in detail te willen treden, vermeld ik de belangrijkste kenmerken die in mijn ogen relevant zijn voor de gedachte van conceptuele duurzaamheid. De biografie van het landschap heeft een 'open karakter' in de zin dat het in het heden recht kan doen aan het kenmerkende van verleden en toekomst: het verleden met al zijn gekende, ongekende en niet te kennen verhalen en de toekomst met alle onzekerheden verbonden met verwachtingen over complexe processen en met de stand van kennis. Het landschap als biografisch object is op te vatten als een complex, gelaagd en dynamisch geheel en beantwoordt zo aan de zeer verschillende dimensies ervan. Daardoor biedt het ruimte zowel aan cultureel en ecologisch aangezette invalshoeken als aan uiteenlopende tempi en tijdsdiepten in de ontwikkeling en dynamiek. In de biografie van het landschap als levensloop gaat het dan ook meer over het proces dan over de oorsprong, het ontstaan en de ondergang, en meer over de veranderende betekenissen en de beleving ervan door mensen in verleden, heden en toekomst dan over het actuele kennen in positivistische zin.[29] Ter wille van de conceptuele duurzaamheid dient deze zeer open en brede karakteristiek wel te kunnen worden geconcretiseerd in onderzoek, beleid en uitvoering. Daartoe moet aan drie wezenlijke kwaliteiten van gelaagde landschapsstructuren aandacht worden besteed: de narratieve, de esthetische en de planologische kwaliteit.[30]

Methodologische duurzaamheid: denken en doen

Cruciaal voor duurzaamheid van cultuurhistorische waarden is de integratie in de ruimtelijke ontwikkeling, de externe integratie zoals die ook in de Nota Belvedere wordt nagestreefd. Dat is een buitengewoon complex en zeker ook langdurig proces zowel waar het dit beleidsdoel in het algemeen betreft als de uitwerking ervan in specifieke planologische situaties of probleemtypen met hun talrijke variabelen en variaties. Dat proces is bovendien niet uitsluitend afhankelijk van beschikbare wetenschappelijke kennis, maar ook, en vaak misschien vooral, van verenigbaarheid met maatschappelijke belangen. In het eerste geval gaat het om het domein van de objectieve waarheid, in het tweede geval betreft het het domein van de intersubjectieve juistheid.[31] De werkelijkheid van het planologisch proces verschilt bovendien meestal nogal van de formeel vastgelegde procedures. Meer en meer wordt het planologisch proces tegenwoordig opgevat als een interactieve en communicatieve handeling binnen een kader van wet- en regelgeving.[32] Daarbij hoeft het kwaliteitsoordeel niet vanzelfsprekend te slaan op het resultaat, maar kan het ook slaan op het beslissingsproces zelf. Het is bovendien duidelijk dat de archeologie c.q. cultuurhistorie misschien wel enige ervaring heeft met de meer technisch-procedurele vormen van de ruimtelijke ordening, maar nog buitengewoon weinig diepergaand inzicht heeft in de achtergronden en de werking van de nieuwe sturingsvormen die zich aandienen.[33] Tenslotte mag niet uit het oog worden verloren dat ook de betekenisvolle interne integratie van de cultuurhistorie geen eenvoudige opgave is.

Rekening houdende met de hiervoor genoemde complexiteit, onze gebrekkige kennis en ervaring en de urgentie om de kansen die de cultuurhistorie in de Vijno en de Nota Belvedere worden geboden te benutten, is het mijn stellige overtuiging dat het zogenaamde actie- of handelingsonderzoek de aangewezen vorm is die in de behoefte aan 'wetenschappelijk kennen' en 'handelend veranderen' kan voorzien.[34] Anders gezegd: de wisselwerking tussen handelen, dat wil zeggen doen en besluiten, en onderzoek, ofwel denken en analyseren, kan net als in de empirische cyclus leiden tot de noodzakelijke kennis en vooronderstellingen en de toetsing daarvan op bruikbaarheid en juistheid in uiteenlopende soorten maatschappelijke problemen. In mijn beleving zijn de wezenlijke karakteristieken van 'denken en doen' dat het een dynamische onderzoekswijze is van een complexe werkelijkheid, dat het leerproces door interactie tussen onderzoeker, niet-onderzoeker en object wordt gefaciliteerd, dat het uitnodigt tot een voor alle betrokkenen zinvolle balans tussen

theorie en praktijk en dat het probleem en zijn complexe context als een *real time* laboratorium functioneren. 'Denken en doen' sluit in mijn ogen dan ook aan bij veel van de activiteiten zoals die door een Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek of voor de Monumentenzorg worden uitgevoerd, maar ook bij die van cultuurhistorische bedrijven of universitaire groepen, al zal het accent bij deze of gene waarschijnlijk wat meer verschuiven naar doen of denken.[35]

NWO/BBO: onderzoek voor een duurzaam archeologisch-historisch landschap

Het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' volgt een inter- en transdisciplinaire onderzoeksbenadering voor de duurzame ontwikkeling van het archeologisch-historisch landschap die wortelt in mono- en multidisciplinaire kennis en vaardigheden. De complexiteit en de maatschappelijke actualiteit van deze opgave vraagt daarom, en deze aanpak beantwoordt aan de variëteit van de betrokken financierende instellingen: de Ministeries van OCW, LNV, V&W en VROM, de ROB en NWO. Bij de huidige stand van gefinancierd strategisch en toegepast onderzoek wordt duidelijk hoe dit uitwerkt in soorten disciplines.

De archeologie en historische geografie richten zich als *historische wetenschappen* vooral op het kennen en waarderen van het archeologisch-historisch landschap en de wijze waarop de resultaten benut kunnen worden voor de interne en externe integratie. Bij het opsporen van vindplaatsen en aard van degradatieprocessen wordt gebruikgemaakt van verwachtingsmodellen en geofysische en geochemische technieken die aangepast moeten worden aan de eigenschappen van de onderzochte archeologisch-historische waarden. Samenwerking met *aard- en biowetenschappers* is daarbij een *sine qua non*. Waardering naar wetenschappelijke en maatschappelijke criteria – en dus ook selectie – blijkt niet alleen te kunnen worden uitgevoerd binnen cultuurhistorische kaders, maar ook binnen economische kaders. Concepten en methoden uit de *milieu-economie,* zoals de maatschappelijke kosten-baten-analyse (MKBA), kunnen een geheel nieuwe dimensie toevoegen aan de bestaande waarderingsbenadering en zo de externe integratie ondersteunen.[36] Hetzelfde kan gezegd worden van het belevingsonderzoek, waardoor archeologen en historisch-geografen zicht krijgen op de wijze waarop bewoners en bezoekers cultuurhistorie van een gebied ervaren, en waarom. Voor de rol van de

biografie van het landschap als drager van identiteit en diversiteit kan dit van groot belang zijn. Planologie en bestuurskunde zijn bij uitstek de *gedrags- en maatschappijwetenschappen* die geschikt zijn om externe integratie verder te onderzoeken en vorm te geven. Cultuurhistorici informeren over strategische ruimtelijke planning, en institutionele, communicatieve en interactieve varianten daarvan, is de basis om te komen tot voorbeeldstudies van externe integratie in uiteenlopende cultuurhistorische en ruimtelijke opgaven.[37] Het bestuurskundig geïnspireerde onderzoek maakt gebruik van de *discours*-analyse voor reflectie op de huidige praktijk bij de realisatie van het preventieve archeologische monumentenbeleid. Beleving, interactie en communicatie zijn sleutelthema's, waarvan de werking en doorwerking door archeologen, historisch-geografen en monumentenzorgers gekend en beheerst moet worden.

De vier gebiedsgerichte studies in Noord-Brabant, Noord-Holland, Gelderland-Overijssel en Drenthe vormen de gevalsstudies waar, onder uiteenlopende omstandigheden. de integrale inter- en transdisciplinaire benadering moet worden ontwikkeld en haar effectiviteit voor de doelstelling van het behoud van het archeologisch-historisch landschap door ontwikkeling moet bewijzen.[38]

Disciplinaire duurzaamheid: op basis van mono- en multi- naar inter- en transdisciplinair onderzoek

De complexiteit om te komen tot de interne en externe integratie is zo aanzienlijk en het welslagen ervan zo afhankelijk van zowel wetenschappelijke als maatschappelijk factoren dat van meet af aan duidelijk is dat de bestaande gangbare archeologisch-historische kennis en werkwijze niet toereikend zijn. Het probleem van duurzaam behoud van cultuurhistorische waarden overschrijdt de grenzen van de cultuurhistorie, en de oplossing ervan is dus per definitie een kwestie van verschillende disciplines en sectoren. De bestaande institutionele structuren, regelgeving en opleidingen verschaffen wel de monodisciplinaire basis voor de kennis van het specifieke object, de cultuurhistorische waarden en het archeologisch-historisch landschap. Maar zij zijn niet of nauwelijks toegesneden op de ambitie van de interne en externe integratie. Het meest schrijnende voorbeeld is wel de reikwijdte van de Nederlandse Monumentenwet die de historisch-geografische waarden niet omvat!

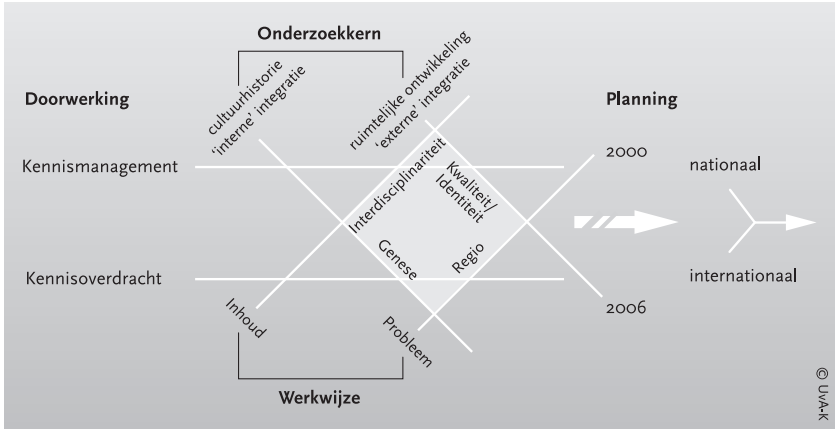

Fig. 2 Schematische weergave van de structuur van het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' gericht op de integratie van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke ontwikkeling. De kerndisciplines komen voort uit het domein van de cultuurhistorie en de ruimtelijke ontwikkeling, de bijbehorende sleutelbegrippen zijn genese en kwaliteit/identiteit. De toegepaste methodiek is probleemgericht of van meer (inhoudelijk-)interdisciplinaire aard. In regionale studies dienen de twee lijnen van probleem en inhoud door een gebiedsgerichte aanpak met elkaar te worden vervlochten. De doorwerking van de verworven inzichten vereist management en overdracht van kennis aan de verschillende doelgroepen. Tenslotte moge het duidelijk zijn dat een dergelijk programma niet alleen een nationale, maar ook een internationale dimensie heeft[39] - enerzijds omdat het bodemarchief niet ophoudt bij de moderne landsgrenzen, anderzijds omdat mutatis mutandis het buitenland wordt geconfronteerd met dezelfde problematiek.

Of zoals het wel eens in verband met de milieuproblematiek is gezegd: 'The world has problems, but universities have departments', en 'governments also' voeg ik eraan toe. In het kader van het zogenaamde 'Delta-programma' heeft een groep landschapsonderzoekers uit Wageningen recentelijk een aantal heldere definities gegeven van verschillende onderzoeksbenaderingen en aangegeven welke daarvan in het bijzonder integrale landschapsstudies mogelijk maken. Deze definities luiden als volgt (ik citeer):[40]

- Disciplinair onderzoek vindt plaats binnen de grenzen van de huidige academische vakgebieden.
- Multidisciplinair onderzoek wordt gekenmerkt door parallel verlopende sporen binnen verschillende academische vakgebieden. De interactie is beperkt. Er wordt kennis uitgewisseld, maar er vindt geen integratie van kennis plaats. Elk vakgebied werkt vanuit een eigen conceptueel kader en met eigen methoden.
- Interdisciplinair onderzoek behelst samenwerking van verschillende niet-gerelateerde academische vakgebieden teneinde grenzen te overschrijden en aldus doende nieuwe wetenschappelijke kennis (unifying concepts) te scheppen en een gemeenschappelijk (maatschappelijk) doel van het onderzoek te bereiken. Met 'niet gerelateerd' wordt hier bedoeld dat de vakgebieden verschillen in methoden en kennistheoretische uitgangspunten kennen. Daarbij kan men denken aan de verschillen tussen kwantitatieve en kwalitatieve methoden van onderzoek of aan analytische versus interpretatieve benaderingen.
- Transdisciplinair onderzoek betreft nauwe samenwerking tussen wetenschappers uit verschillende vakgebieden en niet-wetenschappers teneinde een gemeenschappelijk doel van het onderzoek te bereiken en nieuwe kennis te ontwikkelen. Daarbij gaat het om onderhandelde kennis zoals het gemeenschappelijk definiëren van problemen, het benoemen van feiten, het ontwikkelen van strategieën en acties.
- Integraal onderzoek is een mengvorm van interdisciplinair en transdisciplinair onderzoek. Doel van het integrale onderzoek is het scheppen van nieuwe wetenschappelijke kennis. Deze kennis is de resultante van een integratie van disciplinaire kennis.
  (Einde citaat)

Daarnaast is het van belang inzicht te krijgen in de verschillende soorten relaties tussen wetenschap en beleid en welke daarvan voor de opgave van disciplinaire duurzaamheid en duurzame ontwikkeling het meest geëigend zijn. Een recente studie van de bestuurskundige Hoppe voor de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid geeft daarvan een goed overzicht. Zijn voorkeur ligt bij twee varianten van het dialoogmodel – het pleitbezorgersmodel en het leermodel – , waarbij wetenschap en beleid c.q. politiek samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. Dit sluit nauw aan bij de transdisciplinaire onderzoeksvorm.[41]

De huidige archeologie heeft een sterke traditie in mono- en multidisciplinair onderzoek. Hieraan moet dus de interdisciplinaire en, wanneer maatschappelijke problemen dit vereisen, ook de transdisciplinaire onderzoeksbenadering worden toegevoegd. Mutatis mutandis geldt dit voor de andere cultuurhistorische disciplines eveneens, en ook zij zullen dus op basis van de eigen mono- en multidisciplinaire kennis en onderzoekstraditie moeten opereren in inter- en transdisciplinaire netwerken. De *communities of practice* die daaruit hopelijk ontstaan, moeten een duurzaam disciplinair fundament bieden voor de interne en externe integratie.

Ik kan niet nalaten met enige opluchting te vermelden dat de opzet van het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' in hoge mate beantwoordt aan de hiervoor beschreven definities van inter- en transdisciplinariteit, ook al is het lang voor de formulering van deze definities opgesteld. De belangrijkste samenwerkende disciplines zijn de archeologie en de historische geografie enerzijds en de planologie anderzijds. De biografie van het landschap en het denken en doen fungeren als *unifying concepts,* en samenwerking vindt plaats tussen academische en niet-academische wetenschappers en niet-wetenschappers. In de gebiedsgerichte studies worden de interne en externe integratie ontwikkeld en verbonden met specifieke ruimtelijke problemen zoals de reconstructie of de verstedelijking van het landelijke gebied. De nu begonnen strategische studies bieden een hoopvol perspectief op de verwezenlijking van integraal onderzoek.

Een duurzaam archeologisch-historisch paradigma

Het toevoegen van het duurzaamheidsconcept aan het vocabulaire van de archeologische discipline, met inbegrip van de fysieke, inhoudelijke, methodologische en inter- c.q. transdisciplinaire dimensies daarvan, is geen aantasting van gangbare doelen of vormen van archeologische activiteit; het verbreedt deze juist en verrijkt zo het onderzoek en versterkt zo de maatschappelijke positie van de archeologie. Al in 1994 heb ik modelmatig geprobeerd het vermeende spanningsveld tussen archeologie als historische discipline en archeologie als toekomst- of maatschappijgerichte omgevingsdiscipline op te heffen.[42] Omdat ik meende dat veel van de spanningen impliciet te maken hebben met sociaal aanvaard gedrag binnen de archeologische gemeenschap en tevens om de discussie uit te lokken heb ik dat model toen wat zwaarwichtig aangeduid als een 'paradigma'. Ook een dreigende twee-

deling in onderzoek, beleid en uitvoering tussen universiteiten, overheidsinstellingen – van Rijk tot gemeenten – en bedrijven trachtte ik daarmee voor te zijn. Ik herhaal nog maar eens wat ik toen al heb opgeschreven: 'Beide soorten archeologie hebben de archeologische waarden als object, maar de eerste – de historisch gerichte – bestudeert deze als bron voor de kennis van het verleden, de tweede – op de omgeving c.q. maatschappij gerichte – bovendien als een kwaliteitsbepalend onderdeel van onze huidige en toekomstige omgeving. Deze twee vormen van archeologie lijken onderling op gespannen voet te staan, terwijl zij elkaar toch duidelijk nodig hebben. De historische kennis is noodzakelijk om tot een waardering voor het archeologisch erfgoed te komen op basis van actuele en wetenschappelijk gefundeerde inzichten. De op duurzaam behoud gerichte planologische aanpak schept de maatschappelijke voorwaarden om ook in de toekomst het bodemarchief te kunnen blijven raadplegen als primaire bron van historische kennis.'

In het paradigmatische model uit 1994 had duurzaamheid al een plaats. Dat model heeft mij sindsdien geholpen ordening aan te brengen bij zeer uiteenlopende opgaven voor archeologisch onderzoek, onderwijs, beleid en uitvoering in Nederland en daarbuiten, en daaraan betekenis te geven. Het biedt ruimte aan de uitwerking van de archeologische monumentenzorgcyclus, de eigenschappen van het materiële object van de archeologie of de aandacht voor de verbeelding van het verleden in het heden. Het model biedt ook de ruimte voor de criteria van het inter- en transdisciplinaire integrale onderzoek zoals dat in het Wageningse Delta-programma is gedefinieerd. Kortom, als het mij helpt mijn plaats te bepalen binnen het zich drastisch wijzigende archeologische bestel, waarom zouden velen van u er dan ook geen profijt van kunnen hebben?

Slot

Mijnheer de Rector Magnificus, leden van het College van Bestuur,

Graag wil ik mijn erkentelijkheid uitspreken voor het feit dat u mij deze nieuwe leeropdracht hebt willen geven. Al in 1983, het tweede jaar van mijn vorige leeropdracht, heb ik binnen de toenmalige Interfaculteit Aardrijkskunde en Prehistorie een colloquium gehouden voor archeologen, planologen, historisch- en fysisch-geografen. En in 1985 hebben collega Klok, hoofd van de toenmalige afdeling Be-

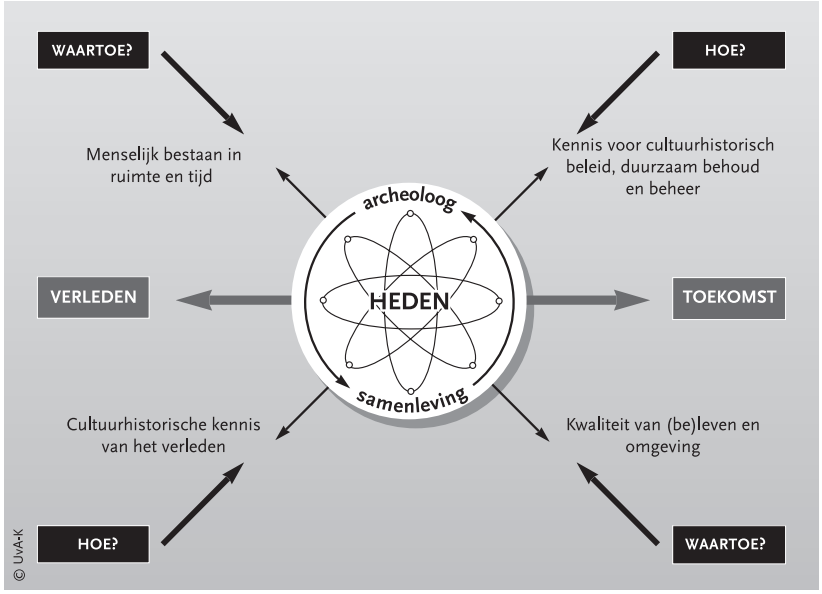

Fig. 3 Relatie, doelstelling en werkwijze van een geïntegreerde historisch gerichte en maatschappijgerichte omgevingsarcheologie.

schrijving en Monumentenzorg van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, en ik in het kader van het postacademisch onderwijs Geoplan een symposium 'Archeologie en ruimtelijke ordening' georganiseerd.[43] Dat was ook het jaar waarin, met steun van het Gewestelijk Arbeidsbureau Amsterdam, vanuit de toenmalige Subfaculteit Pre- en Protohistorie de Stichting R.A.A.P. werd opgericht; R.A.A.P. was pionier en wegbereider van de preventieve archeologie in Nederland. Wat ik ermee wil zeggen, is dat de door u verleende nieuwe leeropdracht niet uitsluitend verband houdt met de actualiteit van het Malta- en Belvedere-beleid, maar ook wortelt in een twintigjarige nevenactiviteit van het huidige Amsterdams Archeologisch Centrum.

Dames en heren vakgenoten,

Mijn interesse in de relatie tussen archeologische monumentenzorg en ruimtelijke ordening heeft zijn oorsprong in mijn werk bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek als eerste provinciaal archeoloog van Limburg tussen

1967 en 1981. Binnen de voormalige Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van deze universiteit was het mogelijk de landschapsarcheologische benadering van het huidige Amsterdams Archeologisch Centrum te combineren met geografische en planologische expertise. In de intensieve periode, waarin ik als vice-decaan en decaan deel uitmaakte van het bestuur van deze faculteit, heb ik van planologen en sociaal-geografen buitengewoon veel geleerd over een op de toekomst gerichte relatie tussen archeologie en omgevingsbeleid, en van milieukunde en ontwikkelingsstudies over de problemen van interdisciplinair onderzoek en onderwijs. Twee mensen wil ik in dit verband met name noemen: Guus Borger en Arnold van der Valk.

Beste Guus, jouw historisch-geografische expertise en jouw brede en opbouwende visie op de toekomst van het Nederlandse archeologisch-historische landschap is voor mij altijd een grote stimulans geweest. In 1988, bij de oprichting van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, hebben wij voor het eerst gezamenlijk onze kijk op cultuurhistorie en ruimtelijke planning gepresenteerd.[44] In het belang van het Malta- en Belvedere-beleid spoor ik de twee Amsterdamse universiteiten met hun historisch-geografische traditie sinds Gottschalk en Heslinga aan deze expertise, in de vorm van een volwaardige leerstoel Historische Geografie, minstens tot 2015 te behouden.

Beste Arnold, vroeger hier in Amsterdam en nu vanuit Wageningen heb jij mij door gesprekken en teksten ingewijd in de quintessens van de strategische ruimtelijke planning zoals deze onder Andreas Faludi is bedreven. Je kennis en betrokkenheid is van beslissende invloed geweest op gemeenschappelijke onderzoeksambities die uiteindelijk in het NWO-Stimuleringsprogramma 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' in deze jaren werkelijkheid beginnen te worden. Wees verzekerd van jouw belang als planoloog in Wageningen voor mij als archeoloog in Amsterdam. Ik hoop de komende jaren in het belang van het Malta- en Belvedere-beleid op je actieve steun en medewerking een beroep te mogen blijven doen en verheug mij op de voortzetting van onze samenwerking.

Ik wil niet nalaten een derde persoon toe te spreken in verband met de toekomst: mijn collega proximus Frans Theuws. Beste Frans, het is een aardige coïncidentie dat wij allebei dit jaar door een inaugurele rede een nieuwe fase van onze wetenschappelijke activiteit hebben ingeluid. Ons beider oratie-onderwerpen reflecteren de overeenkomsten en complementariteit in onze aandachtspunten en invalshoeken en daarmee de ontwikkeling van de archeologiebeoefening binnen onze

groep. De dwarsverbanden in het onderwijs tussen de net begonnen wetenschappelijke en professionele masters via de thema's stad en land zijn daarvan een voorbeeld. Ik ben er trots op nog veel van je te kunnen leren zonder het in alles met je eens te hoeven zijn. Reken erop dat ik je naar vermogen zal steunen bij je plannen voor de toekomst van het Amsterdams Archeologisch Centrum binnen de Faculteit der Geesteswetenschappen.

BAMA/AMZ en PDMAP: onderwijs in denken en doen voor duurzame ontwikkeling van het archeologisch-historisch landschap

De nieuwe opleiding Archeologie en Prehistorie besteedt nadrukkelijk aandacht aan de stedelijke en landelijke aspecten van het archeologisch-historisch landschap en doet dit vanuit een wetenschappelijk en professioneel perspectief. Het bachelorsvak Archeologische Monumentenzorg biedt een inleiding op de specifiek Nederlandse aanpak in het kader van het Malta- en Belvedere-beleid en plaatst dit in een Europees kader. De professionele mastersvariant Archeologische Monumentenzorg geeft een beleids- en uitvoeringsgerichte verbreding en verdieping van de bachelorsopleiding. Stages binnen en buiten de universiteit maken deel uit van de voorbereiding op de beroepspraktijk en kunnen na voltooiing van de masters uitgebreid worden met postgraduate opleidingsplaatsen. Voor weinig geld kunnen keuzevakken worden gevolgd aan de Universiteit van Bournemouth en het Collegium Polonicum van de universiteiten van Frankfurt/Oder (Duitsland) en Poznan (Polen) om de Angelsaksische en Midden-Europese monumentenzorg te leren kennen. Als bekroning is er – voor wat meer geld – de Postdoctorale Opleiding Management van Archeologische Projecten, die de twee Amsterdamse universiteiten, samen met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, al vijf jaar lang aanbieden. Bovendien wordt vanuit het Belvedereprogramma hard gewerkt aan de inrichting van een landelijk onderwijsnetwerk met een brede interdisciplinaire opzet, waarin het archeologisch-historisch landschap centraal staat.

Dames en heren studenten,

Het vak archeologie waarin u zich bekwaamt, is volop in beweging. Door het nieuwe Malta- en Belvedere-beleid is archeologie niet alleen een historische, maar

ook een maatschappelijke snel groeiende discipline geworden die haar eigen specifieke onderzoek en onderwijs vraagt. Dat reikt van kennis van het Kwaliteitssysteem voor de Nederlandse Archeologie tot een notie van het concept 'culturele biografie van het landschap'. De opleiding Archeologie en Prehistorie biedt u een systematisch opgebouwd studiepad gericht op de archeologische monumentenzorg van bachelors tot postgraduate niveau met studiemogelijkheden in Engeland, Duitsland en Polen, dat voortbouwt op onderwijs uit de afgelopen tien jaar. En wat daar wordt onderwezen, is ook van waarde voor de mediterrane archeologie, die zich bezighoudt met onvoorstelbaar rijke cultuurhistorische landschappen waarvan het behoud een mega-probleem is. Kortom, grijp uw kans!

Ik dank u voor uw aandacht.

Noten

1. Bloemers, Van Pelt en Perk, 1990.
2. Valletta, 1992; Belvedere, 1999.
3. Bloemers, 1990, p. 68-69.
4. Nationale strategie, 2002 en Duurzame ontwikkeling, 2002 als voorbeelden voor de beleidsactualiteit.
5. Sustaining, 1997.
6. Datema, 2002.
7. Déjeant-Pons, 2002, p. 17-19; Priore, 2001, p. 127; Prott, 1992, p. 67.
8. Vijno, 2000, p. 8-9.
9. Belvedere, 1999.
10. Bal, 2002, p. 22-34; Hoppe, 2002, p. 50-51; Tress, Tress en Fry, 2003, p. 186.
11. Vino, 1988, p. 7-9 en p. 73-76; Vinex, 1990, p. 138
12. Vijno, 2000, p. 25.
13. Ankersmit, 1984, p. 229-230.
14. Achterberg, 1994, p. 20-40, en in het bijzonder p. 36.
15. Zie Vlasman en Dankelman, 2002, p. 5-18 voor een actueel overzicht.
16. Van Zon, 2002, p. 19-21.
17. Zie ook Hygen, 2002, p. 175-177.
18. Lauwerier en Lotte, 2002.
19. Tainter, 2000; Van Zon, 2003, p. 17-18.
20. Allen e.a., 2002, p. 12-14.
21. Lauwerier en Lotte, 2002, p. 23-35.
22. ROB-programma's, 2003, p. 1-14.
23. ROB-programma's, 2003, p. 1-2.
24. ROB-programma's, 2003, p. 67-88.
25. Environment and Sustainable Development, 2003 par. 7.
26. Zwanikken, 2001, p. 24-36 en p. 188-189.
27. Sustaining, 1997, p. 3.
28. Hidding, Kolen en Spek, 2001.
29. Hidding, Kolen en Spek, 2001, p. 28.
30. Hidding, Kolen en Spek, 2001, p. 58-59.
31. During, Elerie en Groenendijk, 2001, p. 114.
32. Hidding, 2002, p. 50-55 en p. 138-140; Van der Valk, 1999, p. 8-12.
33. Hidding, e.a., 2002, p. 71-74.
34. Roobeek, 1994, p. 95.

35. Zie Van der Zwaan, 1995, p. 94-100 voor een nadere beschouwing van het handelingsonderzoek.
36. Ruigrok, 1999, p. 24-30 en p. 81-93; zie verder ook Ashworth, 1994; Nijkamp, 1996; Heertje, 1999.
37. Salet en Faludi, 2000, p. 1-10.
38. Zie voor een overzicht van het NWO/BBO-Stimuleringsprogramma: www.nwo.nl (gw/bbo).
39. Bloemers, 2000.
40. Tress, Tress en Fry, 2003, p. 183-184.
41. Hoppe, 2002, p. 25 en p. 48-64.
42. Bloemers, 1994; Groenewoudt en Bloemers, 1997, p. 123-124.
43. Geoplan, 1985.
44. Bloemers en Borger, 1988.

Literatuur

Achterberg, W., *Samenleving, Natuur en Duurzaamheid. Een inleiding in de milieufilosofie*. Assen, 1994

Allen, T.F.H., J.A. Tainter en T.W. Hoekstra, *Supplyside sustainability*. New York, 2002.

Ankersmit, F.R., *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen*. Groningen, 1984

Ashworth, G.J., *De pijl des tijds in het ruimtelijk doel*. Groningen, 1994.

Bal, M., *Travelling Concepts in the Humanities. A Rough Guide*. Toronto/Buffalo/Londen, 2002.

Belvedere, *Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag, 1999.

Bloemers, J.H.F., '2015 NAP+: naar een Nationaal Archeologisch Beleidsplan voor een landschap met een verleden in 2015?', in: J.H.F. Bloemers, C.W. van Pelt en F.A. Perk (red.), *Cultuurhistorie en milieu in 2015. Op weg naar een landschap zonder verleden?* Amsterdam, 1990.

Bloemers, J.H.F., 'De gemeentelijk archeoloog tussen maatschappijgerichte en wetenschappelijke archeologiebeoefening', in: R.R. Knoop en C.A.C. Jansen (red.), *De plaats van de gemeentelijke archeologie binnen het archeologisch vakgebied. Studiedag Gemeente Den Haag, 23 maart 1994*. Leiden (Archeologisch Informatie Cahier, 7), 1994.

Bloemers, J.H.F., 'Archäologie und Raumordnung in den Niederlanden: Ein Forschungsprogramm für den Alltag.' In: *Archäologische Informationen* 23, p. 11-18. Bonn, 2000.

Bloemers, J.H.F. en G.J. Borger, 'Cultural history and environmental planning: research and policy for the future', in: L.H. van Wijngaarden-Bakker en J.J.M. van der Meer (red.), *Spatial sciences, research in progress*. Amsterdam (Nederlandse Geografische Studies, 80), 1988.

Bloemers, J.H.F., C.W. van Pelt en F.A. Perk (red.), *Cultuurhistorie en milieu in 2015. Op weg naar een landschap zonder verleden?* Amsterdam, 1990.

Datema, R.R., *1991-2001. 10 jaar Archeologische Monumentenwacht*, Amersfoort (Jaarverslag 2001), 2002.

Déjeant-Pons, M., 'The European Landscape Convention, Florence', in: G. Fairclough en S. Rippon (red.), *Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change*. Brussel, 2002.

During, R., H. Elerie en H.A. Groenendijk, 'Denken en doen: verpachten van wijsheid of delen van kennis? Pleidooi voor de verbinding van cultuurhistorische kenniseilanden en een relatie met de sociale wetenschappen', in: J.H.F. Bloemers, R. During, J.N.H. Elerie, H.A. Groenendijk, M. Hidding, J. Kolen, Th. Spek en M.-H. Wijnen (red.), *Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling. De conceptuele grondslagen*. Den Haag, 2001.

Duurzame ontwikkeling, *Duurzame ontwikkeling. Bestuurlijke voorwaarden voor een mobiliserend beleid*. Den Haag (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid; Rapporten aan de Regering, 62), 2002.

Environment and Sustainable Development, *Draft European Charter on General Principles for Protection of the Environment and Sustainable Development*. Straatsburg, 2002.

Geoplan, *Archeologie en ruimtelijke ordening. Geoplan Symposium juni 1985*. Amsterdam, 1985.

Groenewoudt, B.J. en J.H.F. Bloemers, 'Dealing with significance: concepts, strategies and priorities for Archaeological Heritage Management in the Netherlands', in: W.J.H. Willems, H. Kars en D.P. Hallewas (red.), *Archaeological Heritage Management in The Netherlands. Fifty Years State Service for Archaeological Investigations*. Amersfoort, 1997.

Heertje, A., *Mien, je kunt toch nieuwe bakken. Einstein en de economische wetenschap*. Amsterdam, 1999.

Hidding, M.C., A. van den Brink, J. Heinen en J. Kragting, *Planning voor stad en land*. Bussum, 2002[2].

Hidding, M., J. Kolen en Th. Spek, 'De biografie van het landschap. Ontwerp voor een inter- en multidisciplinaire benadering van de landschapsgeschiedenis en het cultuurhistorisch erfgoed', in: J.H.F. Bloemers, R. During, J.N.H. Elerie, H.A. Groenendijk, M. Hidding, J. Kolen, Th. Spek en M.-H. Wijnen (red.), *Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling. De conceptuele grondslagen*. Den Haag, 2001.

Hoppe, R., *Van flipperkast naar grensverkeer. Veranderende visies op de relatie tussen wetenschap en beleid*. Den Haag (Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid), 2002.

Hygen, A.-S., 'Philosophical notes on the practice of cultural heritage conservation and management', in: L.M. Green en P.T. Bidwell (red.), *Heritage of the North Sea Region. Conservation and Interpretation*. Shaftesbury, 2002.

Lauwerier, R.C.G.M. en R.M. Lotte, *Archeologiebalans 2002*. Amersfoort, 2002.

Nationale strategie, *Nationale strategie voor duurzame ontwikkeling. Verkenning van het Rijksoverheidsbeleid*. Den Haag (Ministerie VROM), 2002.

Nijkamp, P., *Waardering van monumenten: Een economie-cultuur nexus*. Amsterdam (KNAW, Afd. Letterkunde), 1996.

Priore, R., 'The Council of Europe's European Landscape Convention: A key-instrument for a democratic and balanced management of our everyday environment', in: C. Wiegand en K.-D. Kleefeld, *Kulturlandschaften in Europa. Regionale und Internationale Konzepte zu Bestandserfassung und Management*. Hannover (Beiträge zur regionalen Entwicklung, 92), 2001.

Prott, L.V., 'A Common Heritage: the World Heritage Convention', in: L. Macinnes en C.R. Wickham-Jones (red.), *All Natural Things. Archaeology and the Green Debate*. Oxford, 1992.

ROB-programma's, *Geef de toekomst een verleden. ROB-programma's*. Amersfoort, 2003.

Roobeek, A., '"Strategic action research" in de praktijk', in: L. Veendrick en J. Zeelen (red.), *De toekomst van de sociale interventie*. Groningen, 1994.

Ruigrok, E.C.M., *Valuation of Nature in Coastal Zones*. Amsterdam, 2000

Salet, W. en A. Famdi (red.), *The Revival of Strategic Spatial Planning*. Amsterdam, 2000.

Sustaining, *Sustaining the historic environment: new perspectives on the future. An English Heritage Discussion Document*. Londen, 1997.

Tainter, A., 'Problem Solving: Complexity, History, Sustainability', in: *Population and Environment: A Journal of Interdisciplinary Studies* 22, p. 3-41. New York, 2000.

Tress, B., G. Tress en G. Fry, 'Potential and limitations of interdisciplinary and transdisciplinary landscape studies', in: B. Tress, G. Tress, A. van der Valk en G. Fry (red.), *Interdisciplinary and Transdisciplinary Landscape Studies: Potential and Limitations.* Wageningen, 2003.

Valk, A. van der, *Willens en wetens. Planning en wetenschap tussen wens en werkelijkheid*. Wageningen, 1999.

Valletta, 'Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (herzien); Valletta, 16 januari 1992', in: *Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 97, 2. Den Haag 1992.

Vino, *Vierde nota over de ruimtelijke ordening*. Den Haag, 1988.

Vinex, *Vierde nota over de ruimtelijke ordening Extra*. Den Haag, 1990.

Vijno, *Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020*. Den Haag, 2000.

Vlasman, A., en I. Dankelman, *Denkraam voor Duurzame Ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling en toekomstdenken. Een inleiding*. Nijmegen, 2002.

Zon, H. van, *Duurzame ontwikkeling in historisch perspectief. Enkele verkenningen*. Nijmegen, 2002.

Zwaan, A.H. van der, *Organisatie-onderzoek. Leerboek voor de praktijk: het ontwerp van onderzoek in organisaties*. Assen, 1995[3].

Zwanikken, T., *Ruimte als voorraad? Ruimte voor variëteit! De consequenties van discoursen rondom 'ruimte als voorraad' voor het rijks ruimtelijk beleid*. Nijmegen, 2001.